

SIK ENDRE

Emberpiac a Moszkva téren – szűkülő változatlanság 1995 és 2004 között

---

Az emberpiac olyan szabadtéri piachely, ahol napszámosmunkát, vagyis képzettséget nem igénylő, alkalmi munkát kínálnak. A Moszkva téri emberpiac – fontos eltérések mellett – sokban hasonlít más nagyvárosok (Tokió, New York és Los Angeles) emberpiacaihoz (például a nehéz fizikai, elsősorban építőipari alkalmi munka, az illegálitás, a rossz társadalmi helyzetű férfiak dominanciája). Két megfigyelési időszakban – 1995-ben és 2004-ben – 84, úgynevezett nem részt vevő megfigyelést végeztünk, amelyek reprezentatívak voltak a megfigyelés napjára, az évszakra és a napszakra.

A Moszkva téri emberpiac keresletének és kínálatának 1995 és 2004 közötti *változatlansága* kimutatható az emberpiac intézményének meghatározói elemeiben, a munkaerő-kínálat összetételében (mindvégig az iskolázatlan, fiatal, ingázó migráns férfiak közül kerül ki a munkavállalók zöme), a tranzakciók mechanizmusában (nyilvánosak, a rendőrségi ellenőrzés toleráns, az alkuk csoportosak). A *változás* a tranzakciók gyakoriságában érhető tetten: a piac összeszűkülött, de a keresletnél (ajánlatok száma) kevésbé esett a kínálat (a munkavállalók száma), aminek következtében romlott a munkához jutás esélye, és csökkent a bér. Így az emberpiac a feketemunka egyre rosszabbul fizető, bizonytalanabb és álláshoz nem vezető munkaalkalmait kínálja a munkaerőpiac legdiszkrimináltabb szereplőinek.*
Journal of Economic Literature (JEL) kód: A14, C81, J40.

A piachely és az informális piachely fogalmát már korábban vizsgáltuk (Sik [1997]), ezért most csupán az emberpiac fogalmával foglalkozunk. Az emberpiac olyan szabadtéri piachely, ahol napszámosmunkát, vagyis nehéz fizikai munkát kívánó, képzettséget nem igénylő, alkalmi munkát kínálnak. Az emberpiac hagyományosan a mezőgazdasági és építőipari idénymunkások piaca, egykori (de mindmáig közismert) elnevezése a „köpködő”.

A világ minden nagyvárosában léteznek emberpiacok, de ezekről nem sok elemzés készült.¹ A legtöbb írás a kaliforniai (és elsősorban a Los Angeles-i), jobbra mexikói származású illegális migráns alkalmi munkásairól szól. Valenzuela [2000] elemzése 87 dél-kaliforniai emberpiacon készített 481 interjú alapján. Ezek az emberpiacok általában utcáskok, üres telkek, barkácsbolt előtti utcaszakaszok Los Angeles belső övezetének a kertvárosokhoz közel lévő szélein, ahol a tipikus munkavállaló (mexikói, fiatal, iskolá-

* A kutatást az OTKA (SZO 37247) támogatta.

¹ A következő elemzéseket ismerem: Fairfax County, Virginia (Day Laborer... [2004]), Los Angeles (Turnbull [2004], Valenzuela [2000], [2001] [2003]), New York (Turnovsky [2004], Valenzuela-Meléndez [2003]), Phoenix, Arizona (Juergens-Yeomans-Maldonado [2003]), Tokió (Marr és szerzőtársai [2000]).

zatlan, néhány éve az Egyesült Államokban élő, migráns férfi) reggelenként mulatja az időt, amíg a tipikus munkaadó (építkező vagy házát, kertjét felújító háztartásfő, illetve építkezési vállalkozó vagy toborzója) felfogadja őt a napi segédmunka elvégzésére. Valenzuela becslése szerint az általa felderített dél-kaliforniai emberpiacokon² 15-20 ezer munkavállaló árulhatja munkaerejét. Az emberpiacokat három típusba sorolja: kapcsolódó piachely, amelyek zöme építőipari tevékenységet végző kereskedelmi egységekhez (barkácsbolt, kertészet, építőanyag-telep vagy áruház) kötődik. A másik típus (a nem kapcsolódó) nem köthető semmilyen hasonló üzlethez, inkább egy-egy forgalmas közeli központhoz. A harmadik típus az úgynevezett szabályozott piachely. Ezek az önkormányzat, illetve alapítványok által fenntartott vagy piaci alapon üzemeltetett piachelyek, ahol a munkavállalók szállást, ételt, tanácsot, információt is kapnak.

Moszkva tér, 1986–2003

Nem tudjuk, hogy mióta van emberpiac a Moszkva téren, s hogy miképpen jött létre ez az informális piachely. Egy 1986-ban született szociográfia alapján (*Hegyi-Kovalik* [1987]) a késő szocialista második gazdaság születőfélben lévő emberpiacáról megtudjuk, hogy kezdetben az emberpiac egy söröző (Trombitás kert) tartozéka volt, épp olyan „köpködő”, amilyent mindenütt lehet találni az országban. A tipikus munkavállaló az első gazdaságbeli jövedelmével elégedetlen s ezért kiegészítő jövedelemre igényt tartó munkásértelmiségi, a tipikus munkaadó a maszek. Ebben az időszakban a Moszkva téri emberpiac a korabeli második gazdaság szabályos munkaerőpiaca lehetett, amelynek működését egyfelől a biztos állami állás, az ott megkereshető alacsony fizetés, másfelől a megtírt második gazdaság magas, de rövid távon biztos bére alakította.

Azt, hogy a Trombitás kerti „köpködőből” hogyan nőtt ki a kilencvenes évek elejének általunk is ismert Moszkva téri emberpiaca, nem tudjuk, de gondolatkísérletként valahogy a következő mechanizmusok eredményeképpen tudjuk ezt a folyamatot elképzelni.

– Kezdetben volt a Trombitás kerti „köpködő”, amely egy idő után túl szűk lett ahhoz, hogy a segédmunkások növekvő seregének fedeleit nyújtsa.

– A Moszkva tér nagy forgalomra kialakított tere ezzel szemben be tudta fogadni a korai időszakban ezt az embertömeget, amely kezdetben talán csak „kicsurgott” ide, hogy aztán ez a látható, minden érdeklődő számára könnyen elérhető fórum legyen az új piachely.

– Az 1987 után megszorodó erdélyiek könnyen rátalálhattak az ekkor már közismert szabadtéri emberpiacra, annál is inkább, hiszen első hírnökeik, a csergét, szóttest és kézimunkát áruló asszonyok már ismerték a Moszkva tér forgalmából, központi helyzetéből fakadó előnyöket.

– Ismerte ezt a rendőrség és az önkormányzat is, de ennek az időszaknak a második gazdasággal kapcsolatos viszonyára általában – az erdélyi magyarokkal szemben pedig különösen – a tolerancia volt jellemző, s ezért a hatóságok nem szabtak gátat a piachely terjedésének.

² Mivel az emberpiacok az Egyesült Államokban sincsenek nyilvántartva, ezért Valenzuela az ismertebb emberpiacokon készült interjúkból kiindulva, hólabdás módszerrel derítette fel azokat az emberpiacokat, ahol a munkavállalók korábban megfordultak. Ezt egészítette ki a terület térképek alapján történő véletlenszerű bejárása, illetve a valószínű piachelyek (barkácsboltok, építőanyag-telepek környéke) telefonkönyvből kiinduló beazonosítása.

A terep

A Moszkva téri emberpiac „működését” a kutatás előkészítéseként készült három terepfelmérés segítségével illusztráljuk.

„Hajnali 6 és 8 óra között az idő szeles és hideg volt, így az emberek a metrókijárat környékén csoportosultak, sőt többen rövidebb-hosszabb időre be is húzódtak a metróépület belsejébe vagy legalább a metrókijárat közelébe, ahol még érezhető a metróból kiáramló meleg levegő. A téren áthaladó, munkába siető tömegből jól kitűnt a feketemunkára várók 50-60 fős csoportja: senki sem ült még ebben az időszakban, senki sem vonult félre a 6-os villamos megállóhelye körüli részre, még az 56-os villamos megállói által behatárolt kis térre sem. Mindenki, aki munkára várt, a metrókijárat előtti részen csoportosult, és folyamatosan mozgott. Az emberek össze-összeverődtek, beszélgettek, nevetgéltek. Ebben az időpontban még senki sem evett és ivott. Nyolc órára a kétórás álldogálás, várakozás már kiütközött a csoportok viselkedésén. A középkorú férfiak többsége elfáradt az álldogálásban, és hátrébb húzódtott a virágágyások felé. Először csak a táskákat rakták le az emberek, aztán már ők is leültek mellé.

A metrókijárat előtt várakozók zöme románul beszélt egymás között, de magyarul is tudnak. A románok mellett nagyobb csoport roma várakozott. Ők a legmozgékonyabb, legrámenősebb csoport. Minden potenciális munkaadót körbefognak, nehezen mennek arrébb akkor is, ha már másokkal megalkudott az illető. A 20 és 40 év közötti férfiak zöme hétköznapi, utcai ruhát viselt, a fiatalabbak hátizsákot, az idősebbek szatyrot tartottak maguknál.

A három potenciális munkaadó hét óra után érkezett a térre. Mindhárom jól szituált, utcai öltözetben lévő férfi volt. Röviden, gyorsan sikerült megalkudniuk a téren lévőekkel. Két férfi egyenesen a szerszámmal várakozó csoporthoz ment, és onnan választott magának embereket. A harmadik a metrókijárat előtt kezdett el embert keresni. Hirtelen 20-30 ember is köré gyűlt, akik olyan tömeget képeztek, ami már a metróba való be-, illetve kimenetelt is akadályozta, így jó nagy feltűnést keltettek. A munkaadó férfi gyors döntését valószínűleg a csődülettel való megszabadulás is befolyásolta. A munkaadók mindig a kb. öt-nyolc főből álló, kevésbé beszélgető, nevetgélő, középkorúakból és nem romákból álló csoporthoz mentek oda, s nyilvánvalóan előny az is, ha látnak szerszámot az embereknél. A csoportból ekkor kiválik egy férfi, aki a tárgyalásokat lebonyolítja.

Amikor reggel 8 és 10 között vizsgálodtam – szép napos őszi délelőtt volt –, nem tapasztaltam a csoportok között akkora mozgást, mint a hajnali időszakban. Ekkor a rendőrség is megjelent, de ez semmiféle riadalmat nem okozott a várakozók között. Több csoporthoz is odamentek ellenőrizni a papírokat, de egyebet nem tettek, a rendőrök otléte az éppen folyó alkukat sem zavarta.

A téren négy-öt csoportban helyezkedtek el a feketemunkások. Egy ötfős csoport az 56-os villamos korlátjának támaszkodva várakozott. A csak férfiakkal álló csoport halkan beszélgetett egymással. A metrókijárat előtt folyamatosan mozogva, sétálva két kb. tízfős csoport várakozott. Ők várakozás közben méregették a téren áthaladó nőket, megjegyzéseket tettek, nagyokat nevettek, viccelődtek. Viselkedésük kevésbé volt feszült, mint a villamos mellett várakozóké. Ez a csoport zömmel roma fiatalokból állt, akiket vezetőként két idősebb roma férfi irányított. A legcsöndesebb, legfeszültebb csoport a pavilonok közötti virágágyások szélén ült. Többük a csomagból előhúzott ennivalóját ette. Mivel ülle alkudozni nem lehet, s az ülő alakokhoz egyik munkaadó sem ment oda, ezért az ülle várakozásba kódolva van az aznapi sikertelenség.

Ebben az időszakban a téren várakozó körülbelül 50-60 ember közül csak egyet láttam, aki szerszámokkal, szintezővel felszerelve kék munkásoverallban várakozott a téren. A többiek hétköznapi utcai öltözetben, farmerben és pólóban vagy ingben voltak. Mindenkinél volt egy kisebb méretű sporttáska, hátizsák vagy szatyor, s ezért nehézséget okozott megkülönböztetni a várakozó feketemunkásokat a téren üldögélő hajléktalanoktól. Igazán csak az alku iráni érdeklődés, a nyaknyújtogatás, esetleg megmozdulás, aminek alapján egyértelmű különbséget lehet tenni a két csoport között.

Az első alku csak öt percig tartott. Egy kék overallban lévő munkavezetőnek tűnő férfi odament a hozzá legközelebb álló, az 56-os villamos korlátjának támaszkodó, 5 férfiből álló csoporthoz, és gyorsan megállapodott a csapat egyik tagjával. A beszélgetés során máshol álló feketemunkások odaszívárogtak belehallgatni az alku folyamatában, de nem szóltak bele. A második alku körülbe-

lül tíz percig tartott. Egy házaspár több csoporttal is tárgyalt, de egyik csoporttal sem tudtak megállapodni. Tíz perc után feladták a keresést, és távoztak a térről. A harmadik alku majdnem fél órát zajlott. Egy jól öltözött férfi keresett két embert telkének a megtisztítására, napi 10 000 forintért. A téren található szinte összes emberhez odament, alkudozott, de nem sikerült megállapodnia, többször úgy tűnt, hogy egy-egy emberrel elindul a térről, de mindig visszatért, nem sikerült menet közben a részletekben is megállapodni. A probléma nem az összeg nagyságával vagy a munka típusával volt. A férfi csak olyan embert akart magával vinni, aki rendelkezik valamilyen érvényes hivatalos irattal, és azt, amíg dolgozik, a férfinek odaadja. Ez a feltétel volt mindenki számára elfogadhatatlan. Végül bő félóra eltelte után egy erdélyi magyar férfival sikerült megegyeznie. A férfi megmutatta papírját, de átadni (amíg a térről mentek elfele) nem volt hajlandó. Mindegyik alku nyilvánosan történt, nem vonultak félre az alku résztvevői.

A délelőtti (10 és 12 közötti) megfigyelés alatt hirtelen beköszöntött októberi hideg a téren lévőket és a megfigyelőt egyaránt megviselte. Ekkorra a téren lévőek száma már jócskán megcsappant. Sokan feladták a várakozást, és távoztak. Akik maradtak, elcsendesednek, alig mozog valaki, szinte mindenki a virágágyások mellett ül, vagy rossz idő esetén behúzódik melegebb helyre. Akik ilyenkor még a téren várakoznak, már nem hisznek az aznapi munka sikerében, de még nem szánták rá magukat az indulásra.” (Sik D. [2003]).

A kutatás módszertana

A kutatás módszere a *nem részt vevő megfigyelés* volt. Mindkét megfigyelési időszakban ugyanaz a két személy végezte az emberpiac figyelemmel kísérését az egész időszakban, akik előzőleg közreműködtek a megfigyelés előkészítésében és módszerének kidolgozásában.

A 84 megfigyelés időpontjai 1995 áprilisa és 1996 márciusa, illetve a 83 megfigyelés 2004 novembere és 2005 októbere között úgy voltak elosztva, hogy a reprezentatívak legyenek a megfigyelés napjára, az évszakra és a napszakra nézve (lásd *Függelék*). Ez utóbbit három csoportba soroltuk: hajnal (6 óra körül), reggel (8 óra körül) és délelőtt (10 óra körül).

Egy-egy megfigyelés két órán keresztül tartott. A megfigyelés kezdeti és végső szakaszában (ezek legfeljebb öt-tíz percet vettek igénybe) a Moszkva téren található munkavállalók számát, illetve a megfigyelés körülményeit (időjárás, rendőrségi jelenlét) kellett óránként rögzíteni.

A közbülső időszakban (több mint másfél óra alatt) még két feladata volt a megfigyelőnek:

- 20-20 munkavállalót kellett véletlenszerűen kiválasztania, és megfigyelhető jellemzőiket (nem, kor, nemzetiség,³ ruházat, csoportnagyság stb.) rögzíteni; illetve
- minél több alkut kellett figyelemmel kísérnie. Ez a következőket foglalta magában: a munkaadó jellemzői (nem, kor, ruházat, van-e mobiltelefonja, profi toborzó-e), az ajánlott munka jellemzői (képzetségi igény, időtartam, helye, bére, nem pénzbeli juttatások), az alkufolyamat jellemzői (hányan hallgatták az ajánlatot, volt-e alku, a kért és a végül elfogadott bér, a felfogadottak száma és nemzetisége).

A Moszkva téri emberpiac mint a munkaerő informális piachelye

Mivel egy piachelynek lényege szerint nyilvánosnak kell lennie, az emberpiacról is fel kell tételezni, hogy itt alkalmi munka „szabadpiaci” értékesítésére kerül sor. Ez más megfogalmazásban a rövid távú és informális szerződések dominanciáját jelenti, amelyekbe a piachely saját ellenőrző intézményein kívül más hatóság nem (legalábbis nem

³ A nemzetiséget a megfigyelő kezdetben a kinézet és a nyelv alapján állapíthatta meg.

nagyon) szól bele. Mennyiben igazak ezek a tételek a Moszkva tér emberpiaca esetében?

A Moszkva tér – Észak-Buda egyik forgalmi központja lévén, ahol más kereskedelmi tevékenységek is zajlanak (Bodnár [1998]) – nyilvános hely. Egy emberpiac nyilvánosága azonban nem csupán a piachely környezetének nyilvánosságát feltételezi, hanem azt is, hogy a munkaerő-piaci tranzakciók nyilvánosak. Ennek legbiztosabb jele az, ha az ajánlatokat nem lehet szűk körre korlátozni. Ebben az értelemben is nyilvános hely a Moszkva téri emberpiac, amennyiben az ajánlatok túlnyomó többségét (1995-ben 92 százalékát, 2004-ben 93 százalékát) nyilvános formában tették meg. Ez azt jelentette, hogy a munkaadó nem egy eleve kiválasztott személyhez vagy csoporthoz, de nem is általában a jelenlevőkhöz, hanem általában a jelenlevők egy kisebb csoportjához szólt. Egy ajánlatot 1995-ben átlagosan 13,3 fő, 2004-ben 8,2 fő hallgatott meg. Az ajánlatot hallgatók csoportjának csökkenése nem magyarázható a munkavállalók individualizálódásával, hiszen míg a Moszkva téren található munkavállalók teljes létszáma 2004-ben 68 százaléka volt az 1995. évinek, addig az ajánlatot hallgatók átlagos csoportnagyságának csökkenése is közel azonos (2004-ben az 1995. évinek 62 százaléka) volt.

A Moszkva téri emberpiac működése fényes bizonyítéka annak, hogy az informális nem feltétlenül váltja ki a hatóság aktivitását.⁴ Az 1. táblázatból látható, hogy a megfigyelt piacnapok felében már 1995-ben sem volt érzékelhető rendőri jelenlét, 2004-ben pedig már a megfigyelések kétharmadában nem volt rendőr a Moszkva téren.⁵

1. táblázat

A rendőri jelenlét mértéke a Moszkva téren 1995, 2004 (százalék)

Mérték*	1995 (N = 84)		2004 (N = 83)	
	első óra	második óra	első óra	második óra
Nincs	45	52	66	65
Gyenge	38	23	15	19
Erős	17	25	19	16
Összesen	100	100	100	100

* A megfigyelő értékelése szerint. A gyenge és erős rendőri jelenlét közötti különbség elsősorban a rendőrség aktivitására utal: álldogálás vagy igazoltatás.

A Moszkva tér alkalmi munkaerő-piaci jellegét igazolja, hogy az ajánlatok többsége (hajnalban 47, illetve reggel 45 százaléka), 1995-ben (a megfigyelt alkuk száma: 158) és 2004-ben (78) egy napra, 75, illetve 80 százaléka legfeljebb négy napra szól.

A munkák informális jellegét ugyan nem tudjuk igazolni, de nincs értelme feltételezni, hogy az emberpiac munkaadói készek és képesek lennének a munkaszerződések formalizálásának költségeit megfizetni, hiszen a munkaadók eleve azért jönnek a térre, hogy a formális munkaerőpiacot elkerüljék.

Az ajánlatok több mint fele (1995-ben 63 százaléka, 2004-ben 75 százaléka) budapesti

⁴ A jelenség nem valamiféle magyar sajátosság. Erre utal, hogy Kaliforniában, ahol az alkalmi munkások gyakran az építőipari és mezőgazdasági szerszámokat árusító és kölcsönző boltok környékén tanyáznak, zavarják a boltosokat és a környéken lakókat (Turnbull [2004]). A városi hatóságok emiatt növelték az emberpiacokon a rendőri jelenlétet, illetve parkolókat és más üres helyeket jelölték ki az ellenőrizetlen emberpiacok felváltására, és megszervezték azt is, hogy ennek híre elterjedjen a városban, elősegítendő hogy ezeken a helyeken rend legyen. Ugyanakkor kísérletet sem tettek arra, hogy a szerződéseket adóztassák, a munkaügyi szabályokat betartassák (Valenzuela [2000]).

⁵ A rendőri jelenlét ritkábban volt erőteljes télen és hajnalban, amikor a rendőrök és a „normális” (tudniillik nem építkező) állampolgárok jobbra alszanak. A tér nagyobb forgalma lehet az oka annak, hogy a hét végén is erősebb a rendőri jelenlét.

munkára szól. Következésképpen az a hiedelem, hogy a Moszkva téri emberpiac egyfajta országos központja az alkalmi munkaerő elosztásának, már 1995-ben sem volt igaz, s még kevésbé az 2004-ben. Az is belátható, hogy a Moszkva tér időállóságát éppen az okozza, hogy a budapesti informális munka keresletének ellátására specializálódott. Mint másutt bemutattuk (Sik [1999]), az emberpiac működésének elengedhetetlen feltétele a kereslet és a kínálat helyének földrajzi egybeesése. Így képes az informális piachely gyorsan és olcsón (munkaadó és munkavállaló számára egyaránt minimális keresési költséggel) munkaerőt allokálni. Az emberpiacok ideáltipikusan egymással versenyben nem álló, elszigetelt helyi munkaerőpiacok.

Az ajánlatok (kereslet) és a munkát keresők száma (kínálat) jellemzői

A kereslet és a kínálat nagyságának mérésére az ajánlatok és az emberpiacon megjelenő, munkát kereső emberek száma a megfelelő mutató. A 2. táblázatból látható, hogy 1995 és 2004 között mind az ajánlatok, mind a munkavállalók száma drasztikusan csökkent.

2. táblázat

Az ajánlatok és a munkát keresők száma, 1995, 2004

Megnevezés	1995 ($N = 84$)	2004 ($N = 83$)	2004/1995
Az ajánlatok egy megfigyelésre jutó átlaga (1)	3,6	1,2	0,33
A munkát keresők számának egy megfigyelésre jutó átlaga (2)	115	78	0,68
(2)/(1)	32	65	2,1

Az egy megfigyelés alatt felajánlott munkaalkalmak átlagos száma 2004-ben harmada volt az 1995. évinek. 1995-ben az összes megfigyelt piacnap 38 százalékában, 2004-ben már 51 százalékában nem volt egy ajánlat sem. Az egy megfigyelés alatt mért legmagasabb ajánlatszám 1995-ben még 16, 2004-ben már csupán hét volt. Mindezek az adatok arra utalnak, hogy 1995 és 2004 között a Moszkva téri kereslet erősen visszaesett.

A 2. táblázatból látható, hogy a kínálat 2004-ben körülbelül kétharmada volt az 1995. évinek. Az ajánlatok és a munkát keresők egymáshoz képesti alakulásáról láthatjuk, hogy míg 1995-ben 32 munkavállaló, addig 2004-ben ennek kétszerese, 65 munkavállaló jutott egy ajánlatra. Ebből következik, hogy az összességében szűkülő emberpiacon a munkavállalók relatív helyzete is romlik.

A 3. táblázat ennek a tendenciának az alakulását az idő különböző metszeteiben vizsgálja: az első négy számoszlop a munkát keresők és az ajánlatok megfigyelésenkénti átlagos számát mutatja 1995-ben és 2004-ben; az 5. és 6. számoszlopban a munkát keresők és az ajánlatok változásának mértékét látjuk: a 2004. évi értékek hányszorosai az 1995. évinek. Ha az érték nagyobb 1-nél, akkor tágult, ha kisebb, akkor szűkült a vizsgált időszakban a Moszkva téri kereslet, illetve kínálat. Végül az utolsó oszlopban található szám azt mutatja, hogy a kínálat változásának üteme hányszorososa a kereslet változási ütemének. Ha ez az érték 1, akkor – legalábbis a kezdő és a végső időpontban mérve – a vizsgált időszakban azonos ütemben változott a kereslet és a kínálat mértéke. Az 1-nél nagyobb érték esetében a munkát keresők száma gyorsabban nőtt, mint az ajánlatok száma, tehát a munkavállalók helyzete romlott a vizsgált időszakban.

Az ajánlatok és a munkát keresők évszakonkénti alakulására jellemző, hogy az ajánla-

3. táblázat
A munkavállalók és az ajánlatok átlagos száma év- és napszakonként,
illerve hétközben és a hétvégén

Megfigyelés	1995		2004		2004/1995		Ajánlatok rátája/ munkavállalók rátája
	Az ajánlatok egy megfigyelésre jutó átlaga	Az ajánlatok és a munkát keresők számának egy megfigyelésre jutó átlaga	Az ajánlatok egy megfigyelésre jutó átlaga	Az ajánlatok és a munkát keresők számának egy megfigyelésre jutó átlaga	Az ajánlatok rátája	A munkavállalók rátája	
Összes	3,6	115	1,2	78	0,33	0,68	2,1
Tavaszi	3,7	146	1,5	92	0,41	0,63	1,5
Nyár	5,6	122	2,0	120	0,36	0,98	2,7
Ősz	3,7	122	1,0	68	0,27	0,56	2,1
Tél	1,2	72	0,3	29	0,25	0,40	1,6
Hajnal	6,9	157	1,8	103	0,26	0,66	2,5
Régeli	3,4	157	1,3	92	0,38	0,59	1,6
Délután	0,7	35	0,4	39	0,57	1,11	1,9
Hétköznap	3,9	116	1,4	83	0,36	0,72	2,0
Hétvége	3,1	113	0,8	63	0,26	0,56	2,2

tok száma 1995-ben és 2004-ben egyaránt nyáron a legmagasabb, és télen a legalacsonyabb. A változás arra utal, hogy az emberpiac egyre inkább tavasz–nyári szezonális jellegűt, mivel az ajánlatok visszaesése a két évszakban (különösen tavasszal) lassabb, ezzel szemben ősszel és télen gyorsabb, mint a szűkülés átlaga.

A munkát keresők száma 2004-ben jobban illeszkedik az ajánlatokéhoz, mint 1995-ben, mert akkor az ajánlatoknak nyáron volt a maximuma, a munkát keresőknek pedig tavasszal, ezzel szemben 2004-ben a munkakínálat évszakok szerinti rangsora teljes mértékben azonos a keresletével. Az illeszkedés javulása úgy történt, hogy miközben a munkát keresők száma minden évszakban erősen csökkent, addig ennek mértéke a nyári időszakban elhanyagolható volt.

A változás ütemének mutatója azt jelzi, hogy mivel a kereslet átlagos, a kínálat mértéke pedig az átlagnál kisebb ütemben csökkent a nyári időszakban, ezért eltérően alakult a piaci kereslet és kínálat üteme, a munkavállalók helyzete az átlagosnál nagyobb mértékben romlott. Ennek ellentéte a tavasz és a téli időszak, amikor a kereslet és a kínálat változásának trendje oly módon alakult, hogy a piac általános szűkülése mellett, csökkent a kereslet és a kínálat mértékének egyenlőtlensége.

A napszak szerint vizsgálódva, azt látjuk, hogy a kereslet mértékének sorrendje a vizsgált időszakban nem változott, de a hajnali ajánlattételeknek a reggeli s főleg a dél-előttihez képesti többlete csökkent. A munkát keresők száma nagyjából követi az ajánlattételek trendjét, a visszaesés mértéke hajnalban átlagos, reggel kicsit magasabb, miközben a téli alacsony munkakínálat mértéke még nőtt is. A változások végeredménye az ajánlatok gyors visszaesése miatt növekvő egyensúlytalanság hajnalban, ezzel szemben alacsonyabb szinten javuló egyensúly reggel és délelőtt.

A hétközi és hétvégi emberpiac összehasonlítása azt mutatja, hogy a hétközi ajánlatok és munkakínálat az időszak elején és végén egyaránt nagyobb, mint a hétvégi. Az emberpiac keresletének és kínálatának szűkülése hét közben kisebb mértékű, mint hétvégén, de a szűkülés trendjének mértéke alig tér el a hét két részén.

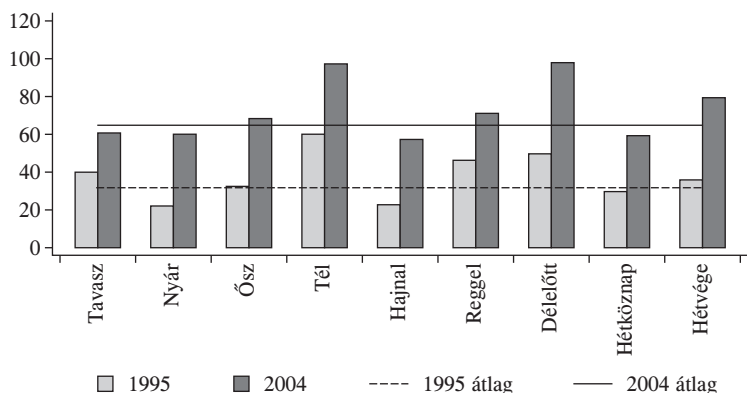
Az 1. ábrán az emberpiac egyensúlyi állapotának változásait foglaljuk össze. Az ábra az egy ajánlatra jutó munkavállalók számát mutatja a teljes mintában és az egyes idődimenziókban 1995-ben és 2004-ben.

Jól látható az a korábban már bemutatott összefüggés, hogy a piaci egyensúlyhiány megduplázódott 1995 és 2004 között. Látható továbbá az is, hogy

– a nyár és a tavasz között 1995-ben tapasztalható különbség 2004-re eltűnt, míg a tél mindig a legrosszabb évszak,

1. ábra

Az egyensúly mértéke az egyes idődimenziók szerint 1995, 2004

- a hajnal továbbra is a legjobb eséllyel kecsegtető napszak a munkavállalók számára,
- a héttvége hátránya változatlan.

A három idődimenzió együttes hatását vizsgálva 1995-ben azt találtuk, hogy az ajánlatok nagyságára legerősebben a napszak hat, míg a hét napjainak hatása elenyésző (4. táblázat). Az ajánlatok a hajnali és a kora reggeli napszakokban (amikor egy teljes munkanap végigdolgozása a célja a munkaadónak és a munkavállalónak egyaránt), illetve a nyári időszakban (az építkezések és a mezőgazdasági munka fő szezonya) a legnagyobb.

4. táblázat

Az ajánlatok előfordulását befolyásoló tényezők β értékei, 1995, 2004
(többváltozós lineáris regresszió)*

Változó	1995	2004
	($R^2 = 0,52$)	($R^2 = 0,41$)
A megfigyelések száma	84	83
Hajnal	0,70***	0,20*
Reggel	0,26**	0,30*
Nyár	0,36***	0,39**
Ősz	–	0,30*
Tavaszi	–	0,27*
Héttvége	–	–0,23*
SOKRENDŐR	–0,19*	0,14
JÓIDŐ	0,19*	0,20*

* A cellákban a β érték és a t -érték szignifikanciaszintje szerepel: *** 0,0001 vagy annál kisebb, ** 0,001 és 0,0002 közötti, * 0,05 és 0,002 közötti szinten szignifikáns. A referenciakategóriák az évszak esetében a tél, a napszak esetében a délelőtti. SOKRENDŐR: dummy, ahol 1 = legalább a megfigyelt két óra egyikében erős volt a rendőri jelenlét. JÓIDŐ: dummy, ahol 1 = legalább a megfigyelt két óra egyikében derült volt az ég.

2004-ben a téli és a délelőtti időszakhoz képest a többi év- és napszak közel azonos (a nyár valamivel nagyobb) mértékben növeli a keresletet. A megmagyarázott érték csökkenése, a magyarázó változók közül a hajnal kisebb keresletnövelő ereje, továbbá az őszi és a tavaszi „felzárkózása” a nyár mellé arra utal, hogy ezek az idődimenziók összességében kevésbé és egyenlőbben hatnak a kereslet mértékére. A keresletet növeli, ha hétköznap van. Az a feltételezésünk, hogy a kedvező időjárás növeli (többet építkeznek, gyorsabban akarnak haladni), az erős rendőri jelenlét csökkenti (kisebbségi kínálat, rejtettebb ajánlattevés, a lebukás esélye növeli a tranzakciós költségeket), a munkapiaci keresletet.⁶ E feltételezések tíz éve még teljesülni látszottak, azonban közülük mára csak a jó idő maradt keresletnövelő tényező.

1995-ben a munkát keresők számát is a napszak és az évszak határozta meg legerősebben (5. táblázat).⁷

⁶ Például a rejtőzködés növeli a tranzakció időigényét, a kisebb körben elhangzó (suttogott, a maradni merőkre korlátozódó) ajánlat kevésbé hatékony.

⁷ 1995-ben a két szélső érték egy téli héttvége délelőtti volt, amikor a megfigyelés második órájában egy lélek sem fordult elő az emberpiacon, ezzel szemben egy őszi hétköznap reggel 487 főre becsülték a megfigyelők a Moszkva tér munkát keresők számát. 2004-ben a megfigyelések elemszáma azért csupán 83, mert egy esetben (egy havas januári hajnalon) egyetlen munkavállaló sem „jelent meg” a Moszkva téren, a munkakeresők értékének maximuma 180 fő volt.

5. táblázat

A munkáért várakozás mértékét befolyásoló tényezők (összes munkavállaló, többváltozós lineáris regresszió)⁺

Tényező	Az időszak hatása ($R^2 = 0,47$)	Az időszak és az ajánlatok együttes hatása ($R^2 = 0,50$)	Az időszak hatása ($R^2 = 0,64$)	Az időszak és az ajánlatok együttes hatása ($R^2 = 0,68$)
	1995		2004	
Hajnal	0,65***	0,47***	0,16*	–
Reggel	0,65***	0,58***	0,44***	0,36***
Tavaszi	0,32*	0,28*	0,60***	0,51***
Nyár	0,26*	–	0,68***	0,57***
Ősz	–	–	0,44***	0,36***
Ajánlatok	X	0,26*	X	0,28**
Román	–	–	X	X
Hétvége	–	–	-0,20*	-0,13*
JÓIDŐ	–	–	–	–
SOKRENDŐR	–	–	–	–

⁺A cellákban a *béta* érték és a *t*-érték szignifikanciaszintje szerepel: *** 0,0001 vagy annál kisebb, ** 0,001 és 0,0002 közötti, * 0,05 és 0,002 közötti szinten szignifikáns. A referenciakategóriák az évszak esetében a tél, a napszak esetében a délelőtt. SOKRENDŐR: dummy, ahol 1 = legalább a megfigyelt két óra egyikében erős volt a rendőri jelenlét. JÓIDŐ: dummy, ahol 1 = legalább a megfigyelt két óra egyikében derült volt az ég. X = a modellbe be nem vont változó.

1995-ben a hajnal és a reggel, illetve (kisebb mértékben) a tavasz és a nyár növelte leginkább a kínálat mértékét. Az ajánlatok számának bevonása alig növelte a modell magyarázóerejét, és az ajánlatok szignifikáns, de kismértékű hatása a munkavállalók számának növekedésére kevéssé befolyásolta a többi független változó erejét (legjobban a hajnali üzletmenet hatását csökkentette).

1995-höz képest 2004-ben a napszakok hatásának ereje (különösen az ajánlatok kontrollja után) erősen visszaesett. Ezzel ellentétben az évszak hatásának alakulása, a téli időszakhoz képest minden évszak erősen növeli a munkakeresés mértékét. Az ajánlatok munkakeresést növelő hatásának ereje nem változott 1995 óta. A hétköznap kismértékben növeli a munkakeresés mértékét.

A munkavállalók összetétele

A munkavállalók zöme férfi, kora középkorú (1995-ben 95 százalék, ⁸ 2004-ben 99 százalék). 1995-ben harmaduk a húszas, illetve a harmincas éveikben jár, 2004-ben a harmincas és negyvenes éveikben járó kohorszok aránya hasonló, ami arra utal, hogy ugyanazok a kohorszok találhatók az emberpiacon, mint akik tíz éve ott voltak, csak tíz évvel öregebben.

A munkát keresők nemzetiség és állampolgárság szerinti összetételét a 6. táblázat mutatja.

Míg az 1995-ös összetétel nem támasztotta alá azokat a hiedelmeket, hogy a „Moszkva

⁸ 1995-ben a munkavállalók között augusztusban és szeptemberben volt a legmagasabb (körülbelül 10 százalék) a nők aránya, ugyanakkor a téli hónapokban már ekkor is csak elvétve fordult elő nő az emberpiacon.

6. táblázat

A munkát keresők megoszlása nemzetiség és állampolgárság szerint, 1995, 2004 (százalék)

Megnevezés	1995	2004
Magyarországi magyar	36	19
Magyarországi roma	11	6
Határon túli magyar	10	16
Határon túli roma	5	31
Román	36	26
Egyéb	2	2
Összesen	100	100

teret megszállták a románok (vagy/és a cigányok)”, a munkakeresők körülbelül fele volt külföldi, addig 2004-ben a külföldiek súlya meghatározó, s közöttük legnagyobb mértékben a külföldi romák aránya növekedett.

1995-ben és 2004-ben egyaránt a munkavállalók többsége utcai ruhában álldogált az emberpiacon. A korábban bemutatott kohorszváltás ebben a metszetben azzal jár együtt, hogy a szegényes ruházatot a melegítő váltotta fel (7. táblázat).

7. táblázat

A munkát keresők öltözet szerinti megoszlása, 1995, 2004 (százalék)

Megnevezés	1995	2004
Hétköznapi, „utcai” ruha	58	46
„Szegényes”	25	14
Melegítő	7	29
Munkaruha	8	11
Egyéb	2	0
Összesen	100	100

A megfigyelők számára a munkakeresés legmegbízhatóbb „külső” jele a téren álldogálók keze ügyében lévő szatyor, zsák, kisbőrönd, benne munkaeszközeik, munkaruhájuk, olykor minden e világi vagyonuk. A vizsgált időszakban e téren nem volt változás, 1995-ben a megfigyeltek 76 százalékának, 2004-ben 77 százalékának volt valamilyen motyója.

Az emberpiac kínálata általában csoportokba szerveződik. 1995-ben azt figyeltük meg, hogy a munkavállalók csoportjai nyáron és ősszel nagyobbak, a magányos és páros munkakeresők aránya télen a legmagasabb. A magányos vagy páros munkakeresés nagyobb arányban fordul elő a délelőtti és a hétvégi munkakeresők között, ami a korábban bemutatott néprajzi leírásból ismerős „köpködőbeli” tengés-lengés „modern” megfelelője.

2004-ben is csupán a munkát keresők 3 és 7 százaléka álldogált magányosan vagy párban az emberpiacon, a többiek legalább hármas csoportokban várták a jó szerencsét. A csoportok átlagos mérete 8,2 fő volt. A várakozók csoportjainak mérete tavasszal az átlagosnál sokkal nagyobb (12,2), nyáron és télen valamivel kisebb (6,3 és 7,5) volt. Napszak szerint nem volt szignifikáns eltérés a várakozó csoportok nagyságában, de a délelőtti alacsonyabb érték (5,4 fő) azt mutatja, hogy ekkorra néhányan munkához jutottak, illetve elfogyott a reménytelenül várakozók egy részének türelme.

Az emberpiac működése

Az emberpiac működését három metszetben vizsgáljuk. Először a megfigyelt ajánlatokon keresztül vizsgáljuk az ajánlatok (kereslet) és a munkára várók (kínálat) számának alakulását. Ezután a bérek szintjét és az erre ható tényezőket vizsgáljuk.

A kereslet és a kínálat egymásra hatása

A megvalósult ügyletekben (egy óra alatt 1995-ben átlagosan 3, 2004-ben 1,7) a felfogadottak átlagos száma 2,5 (1995-ben), illetve 1,6 (2004-ben) volt. Tehát noha már 1995-ben sem lehetett azt állítani, hogy a Moszkva téri emberpiacon pezseg az élet, 2005-re az emberpiacon tovább csökkent a sikeres tranzakciók száma, és egyre kevesebben jutottak itt munkához.

Láttuk, hogy 1995-ben a megfigyelési időszak két órája alatt körülbelül 110 munkavállaló volt a téren, és ez idő alatt átlagosan 6 megvalósult ügyletre került sor, amelyek során átlagosan 2,5 főt alkalmaztak. Ezek alapján úgy becsültük, hogy az emberpiacon kószáló emberek közül körülbelül minden tizedik jutott munkához egy átlagos emberpiaci napon. Ugyanez a számítás 2004-ben arra az eredményre vezet, hogy az átlagosan 78 munkát kereső (napi 3,4 sikeres tranzakcióval és alkalmanként 1,6 felfogadott munkavállalóval számolva) közül mintegy hat fő, tehát körülbelül minden 13. munkavállaló jutott munkához a Moszkva téren.

A bérek alakulása

Az ajánlatok elhangzása után 1995-ben az esetek 53 százalékában, 2004-ben 79 százalékában alkudozásra került sor, s mindkét időpontban az alku háromnegyedének tárgya a bér volt.

A kért bérek növekedésének mértéke meghaladta az ajánlott bérek növekedésének mértékét (2,5-szeres a 2,1-szeressel szemben), ami tükröződik a BÉRHCAR (BÉRHCAR = kért bér/ajánlott bér) mutató értékének növekedésében is (8. táblázat). Az elfogadott bérek 2,2-szeresükre növekedtek, ami részben azt jelzi, hogy a béralku eredménye (a szűkülő munkaerőpiac hatalmi viszonyainak megfelelően) közelebb van az ajánlott, mint a kért bérhez, részben azt, hogy ez nem jelent rosszabb helyzetet a tíz évvel ezelőttihez, mert a BÉRSIKER mutató (BÉRSIKER = elfogadott bér/ajánlott bér) értéke nem romlott.

A 8. táblázatból az is látható, hogy

- az ajánlott és a kért bér minimuma nagyobb mértékben (háromszorosára) nőtt, mint az átlag, s még inkább, mint a maximális kért bér (az ajánlott bér maximuma még nominálisan is alig nőtt tíz év alatt!), ami a romló munkaerő-piaci feltételeken belül egyfajta szociális elv érvényesülését sejteti,

- ezt erősíti meg az is, hogy a BÉRHCAR mutató értéke a minimális bér esetében sokkal alacsonyabb, mint a bérmaximum esetében,

- 1995-ben az elfogadott bér átlaga az ajánlott és a kért bér között, de az előbbihez közelebb volt (az elfogadott bér az ajánlott bérnél 6 százalékkal volt magasabb, a kértnél 16 százalékkal alacsonyabb), ami nem változott 2004-ben sem, de a különbségek nőttek (az elfogadott bér az ajánlott bérnél 13 százalékkal volt magasabb, a kért 23 százalékkal alacsonyabb).

- 1995-ben és 2004-ben a BÉRSIKER mediánja és módusza többnyire alacsonyabb az átlagnál, ami arra utal, hogy sokan nem nyertek semmit az alku során.

8. táblázat

Az emberpiaci bérek összefoglaló statisztikája, folyó áron, 1995, 2004
(forint)

Megnevezés	Ajánlott napibér	Kért napibér	Elfogadott napibér	BÉRSIKER	BÉRHARC
1995					
N	185	78	70	70	76
Átlag	1486	1873	1571	1,1	1,3
Medián	1300	1600	1500	1,1	1,3
Módusz	1200	1500	1500	1	1,3
Minimum	500	1000	816	1,5	1,5
Maximum	5000	4000	3000	1,5	2,1
2004					
N	50	33	27	24	30
Átlag	3122	4593	3533	1,2	1,6
Medián	3000	5000	3000	1,1	1,5
Módusz	3000	5000	3000	1	1,7
Minimum	1500	3000	2000	1	1,1
Maximum	5600	7000	6000	1,5	2,5

A bérek alakulásának alapstatisztikái alapján levonható legfontosabb megállapítás az lehet, hogy a Moszkva téri bérek növekedési üteme egyaránt elmarad a bérnövekedés általános és az adott munkatípussal összehasonlítható munkaerő-piaci szegmensspecifikus ütemétől. Hiszen miközben a Moszkva téren a béralku végeredményeképpen kialakuló bér (elfogadott bér) folyó áron 2004-ben az 1995. évi 2,24-szerese (illetve a minimum és maximum bér folyó áron 2,45, illetve 2,00-szeresére nőtt), addig

– a foglalkoztatottak nettó keresetnövekedése 1995 és 2002 között háromszoros volt (1995-ben 25 891 forint, 2002-ben 77 607 forint (*Munkaerőpiaci Tükör* [2003] 7.1. táblázat, 237. o.),

– a minimálbér 1993 és 2003 között körülbelül öt és félszeresére (*Dobszay* [2003]),

– a hómunkás reggeli és éjszakai napibére 1993 és 2003 között körülbelül ötszörösére (*Dobszay* [2003]),

– a kőműves feketemunka becsült minimum és maximum órábéré 1993 és 2003 között több mint háromszorosára, az építőipari fekete-segédmunkáé 2,5–3-szorosára (*Sik* [2003]) nőtt.

*

A Moszkva téri emberpiac 1995 és 2004 közötti vizsgálatát a szűkülő változatlanóság jelzőpárossal látjuk legjobban összefoglalhatónak.

A változatlanóság sok formában érhető tetten: a vizsgált időszakban nem változtak meg az emberpiac intézményének meghatározói elemei: a Moszkva téri emberpiac ma is – mint valószínűleg a rendszerváltozás óta mindvégig – a budapesti informális alkalmi munkaerőpiac keresletének egyik megjelenési formája. Sok szempontból nem változott a munkaerő-kínálat összetétele sem, ma is iskolázatlan fiatal férfiak közül kerül ki a munkavállalók zöme. Végül nem sokban változott a piachelyi tranzakciók mechanizmusa sem (nyilvánosság, rendőrségi ellenőrzöttség, az alkuk csoportjellege).

A piac szűkülése érvényes a keresletre (kevesebb az ajánlatok száma), a kínálatra (kevesebb a munkavállalók száma), illetve a tranzakciók gyakoriságára egyaránt. Már

1995-ben is megállapítottuk, hogy a Moszkva téri emberpiacon sokkal kevesebb ember talál munkát, mint ahogy azt annak alapján gondolnánk, hogy mennyire jelent az emberpiac nevezetes „ígéretet” a Romániából érkező feketemunkát keresők számára, valamint „problémát” a hazai médiában és a naponta itt megforduló embertömegek körében. Ez a megállapítás még inkább igaz ma. A piac szűkülése erőteljesebb az ajánlatokat, mint a munkavállalók számát tekintve, aminek következtében romlik a munkához jutás esélye, és csökken a bér.⁹

A piacsűkülésen kívül három lényeges változást tapasztalható az emberpiac keresleti és kínálati viszonyaiban: a munkavállalók körében megnőtt a romák aránya, csökkent az ajánlatok és a munkát keresők számának eltérése a téli, délelőtti és a többi év- és napszak között. A munkaadók körében a közvetlen alkalmazás rovására megnőtt a toborzás aránya. Az első változás – a szűküléssel összefüggésben – azt mutatja, hogy az emberpiac a feketemunka egyre rosszabbul fizető, bizonytalanabb és álláshoz nem vezető munkaalkalmait kínálja a munkaerőpiac legdiszkrimináltabb szereplői számára. A második és harmadik változás az emberpiac „érését” mutatja, vagyis az idő előrehaladtával egyfajta tanulási folyamat eredményeképpen az ajánlatok és a munkát keresők száma összecsiszolódik.

Végezetül nézzük meg, hogy miben hasonlít, s miben nem a Moszkva téri emberpiac a másutt létező emberpiacokhoz. Ehhez két összehasonlító elemzést használunk viszonyítási alapnak, amelyek Tokió és New York emberpiacait hasonlítják össze Los Angeles emberpiacaival (*Valenzuela és szerzőtársai* [2002], *Valenzuela–Meléndez* [2003]). Az összehasonlítást lásd a 9. táblázatban, amelybe a négy emberpiac sajátosságait gyűjtöttük össze.

Úgy tűnik, hogy az emberpiacnak vannak olyan sajátosságai, amelyek a nagyon eltérő világvárosi feltételek ellenére mindenütt azonosak. Az emberpiacok nehéz fizikai, építőipari alkalmi munkát kínálnak illegálisan rossz társadalmi helyzetű férfiak számára.¹⁰

Ami az eltéréseket illeti, a Moszkva téri emberpiac munkavállalóinak összetétele a két amerikai helyszínhez hasonlít. A tokiói emberpiaccal ellentétben a munkavállalók a Moszkva téren is jobbra fiatal migránsok, s a hajléktalanság, illetve a „főállású” alkalmi munkás társadalmi helyzet sem jellemző rájuk. Két szempontból azonban a Moszkva téri emberpiac közelebb áll a tokiói emberpiachoz, mint a két amerikai világváros emberpiacához: nagyobb a toborzás szerepe, és több az idősebb munkavállaló.

A New York-i és a Los Angeles-i emberpiacokhoz hasonló, hogy a Moszkva téren sok migráns keres munkát. Ezen a hasonlóságon belül azonban lényeges eltérések vannak a két amerikai és a magyar emberpiac között. Szemben azok etnikai homogenitásával és a munkavállalók bevándorló helyzetével, a Moszkva téren sokféle etnikai háttérű ingázó keresi a megélhetést.

Az amerikai emberpiacokhoz annyiban hasonló a Moszkva téri szervezete, amennyiben az alkudozás általában kiscsoportos formában történik, a kapcsolati tőke – mind az önálló munkaadók és a munkavállalók, illetve a munkavállalók csoportját belül – fontos szerephez jut mint előnyök megszerzésének és megvédésének, információk nyújtásának, nem pénzbeli javak elosztásának intézménye.

⁹ A kereslet csökkenése feltehetően összefügg a Rózsadomb építési területének elfogyásával, a kevesebb segédmunkát igénylő építési technológiák elterjedésével, illetve a saját segédmunkás-állománnyal rendelkező nagyobb vállalkozások arányának növekedésével. Sajnos e három tényezőtől csak az utóbbit tudjuk számokkal is igazolni. A KSH adatai szerint míg Budapesten 1995 és 2004 között a gazdasági társaság által épített lakások aránya az újonnan épített lakások között mindvégig 20 százalék alatt maradt, s 2001 óta 10 százalék alatt volt, addig a második kerületben az 1995. évi 29 százalékról 2004-re 55 százalékra nőtt (s 2001 és 2003 között 70 százalék felett volt).

¹⁰ Mivel sok kisebb eltérés van a részletekben, ezért a táblázatban nem szerepel, de alapvetően nem térnek el az emberpiacok a tekintetben sem egymástól, hogy noha illegális migránsok munkáját kínálják, a rendőrség vagy a helyi hatóságok nem viselkednek ellenségesen velük. Ha az üzletek tulajdonosai vagy a lakosok nem panaszkodnak, az emberpiacokat a hivatalok eltűrik.

9. táblázat

A budapesti, a tokiói, a Los Angeles-i és a New York-i emberpiacok legfontosabb jellemzői

	Budapest	Tokió	Los Angeles	New York
<i>Munkát keresők</i>				
Származási hely	zömmel migráns (ingázó)	hazai, részben vidéki	migráns (bevándorló)	migráns (bevándorló)
Etnikai összetétel	magyar, roma, román	japán	latin-amerikai, főleg mexikói	latin-amerikai
Nem	férfi	férfi	férfi	férfi
Korösszetétel	fiatal, öregedő	idős	fiatal	fiatal
Jogi helyzet	illegális	illegális	illegális	illegális
Társadalmi helyzet	szegény, munkanélküli	hajléktalan, „főállású”	életkezdő, munkanélküli	életkezdő, munkanélküli
<i>Ajánlatok</i>				
Ágazat	építőipar*	építőipar*	építőipar,* vegyes	építőipar,* vegyes
Munka hossza	nap(ok)	nap(ok)	nap(ok)	nap(ok)
Munkaadó	vállalkozó, toborzó	toborzó, munkatárs	háztartás, vállalkozó	háztartás, vállalkozó
Piachelytípus	nem kapcsolódó	nem kapcsolódó	kapcsolódó	nem kapcsolódó

* Idesorolva a kertépítő, a kubikos, a mezőgazdasági talajmunkákat is.

A Moszkva téri emberpiac a New York-i (és a tokiói) emberpiacokhoz hasonlóan nem kötődik egyetlen ágazathoz sorolható üzletközpontoz sem, a nagy forgalmú és mindenki által ismert hely munkaalkalom-vonzó képességére épül. A Moszkva térinél azonban – ez az összehasonlítás lehetetlensége miatt nem szerepel a táblázatban – mind a tokiói, mind a két amerikai emberpiac jobb jövedelmi lehetőségeket nyújtó piacnak tűnik. Ezt valószínűsíti részben a piachelyek állandósága és az ezeken megforduló munkavállalók nagy száma, részben a bérminimumot meghaladó órabér.

Hivatkozások

- BODNÁR JUDIT [1998]: Assembling the Square: Social Transformation in Public Space and the en Mirage of the Second Economy in Postsocialist Budapest. *Slavic Review*, 57. No. 3. 489–515. o.
- DAY LABORER... [2004]: An Account of Day Laborers in Fairfax County. Day Laborer Survey. Virginia, június, <http://www.co.fairfax.va.us/dsm/daylabor/daylaborreport04.pdf>.
- DOBSZAY JÁNOS [2003]: Téli gumiszabályok. HVG, január 18. 34. o.
- GRAJ CZAR ISTVÁN [1997]: Erdélyi munkavállalók. Kézirat, Budapest.
- HEGYI IMRE–KOVALIK MÁRTA [1987]: Embervásár. Megjelent: *Pelle János* (szerk.): Magyar Mozaik '86. Minerva, Budapest, 177–191. o.
- JUERGENS, S.–YEOMANS–MALDONADO, G. [2003]: The Day Labor Market in Phoenix, Arizona. Kézirat, <http://www.u.arizona.edu/~dreiley/econ200/SamplePapers/SheilaGloria.pdf>.
- MARR, M. D.–VALENZUELA JR., A.–KAWACHI, J.–KOIKE, T. [2000]: Day Laborers in Tokyo, Japan. Working Paper, Center for The Study of Urban Poverty, UCLA, <http://www.sscnet.ucla.edu/issr/csup/pubs/papers/pdf/csup2eng.pdf>.

- MUNKAERŐPIACI TÜKÖR [2003]: Munkaerőpiaci Tükör 2003. MTA KTI-OFA, Budapest.
- SIK DORKA [2003]: A Moszka téri emberpiac első megfigyelése. Kézirat, Budapest.
- SIK ENDRE [1997]: A kgst-piacok a mai Magyarországon. Közgazdasági Szemle, 4. sz. 322–338. o.
- SIK ENDRE [1999]: „Emberpiac” a Moszkva téren. Szociológiai Szemle, 1. sz. 97–119. o.
- SIK ENDRE [2003]: Piacok és feketemunka. Megjelent: Jelentés a Társi Önkormányzati kutatás 2002. évi hullámából. Kézirat, Budapest.
- TURNBULL, M. H. [2004]: Informal Struggles: Unionizing Day Laborers. Kézirat. http://www.ir.ucla.edu/research/grad_conf/2004/turnbull.pdf.
- TURNOVSKY, C. P. [2004]: Making The Queue: Latino Day Laboreres in New York’s Street Corner Labor Markets. Center for Comparative Immigration Studies Working Papers, University of California, San Diego, Kézirat, <http://repositories.cdlib.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1036&context=ccis>.
- UDVARHELYI SZABOLCS [1997]: Nomád proletáriátus. HVG, május 31.
- VALENZUELA JR., A. [2000]: Working on the Margins: Immigrants Day Labor Characteristics and Prospects for Employment. The Center for Comparative Immigration Studies, University of California-San Diego, Working Paper, 22. <http://www.ccis-ucsd.org/PUBLICATIONS/wrkg22.pdf>.
- VALENZUELA JR, A. [2001]: Day labourers as entrepreneurs? Journal of Ethnic and Migration Studies, Vol. 27. No. 2. 335–352. o.
- VALENZUELA, JR. A. [2003]: Day Labor Work. Annual Review of Sociology, 29. 307–333. o.
- VALENZUELA, JR. A.–KAWACHI, J.–MARR, M. D. [2002]: Seeking Work Daily: Supply, Demand, and Spatial Dimensions of Day Labor in Two Global Cities. International Journal of Comparative Sociology, Vol. 43. No. 2. 192–219. o.
- VALENZUELA JR., A.–MELÉNDEZ, E. [2003]: Day Labor in New York. Kézirat. http://www.sscnet.ucla.edu/issr/csup/pubs/papers/pdf/csup3_NYDLS.pdf.

Függelék

A piacmegfigyelési időpontok kiválasztása

A megfigyelésektől azt várjuk, hogy napszakra (hajnal, reggel, délelőtt), napra és évszakra megbízható becslést adjanak az árakról, a munkáslétszámról és az órabékekről. A megfigyeléseket úgy jelöljük ki, hogy azok minden kategóriában lehetőleg egyenletesen oszlanak meg a másik két szempont szerint, tehát például a hétfői megfigyelések megoszlása egyenletes legyen a különböző napszakok és évszakok között, vagy például az őszi megfigyelések megoszlása egyenletes legyen a különböző napok és napszakok között.

Az egyenletes eloszlás következtében a három napszakra, a hét napra és a négy évszakra külön-külön egyszerű véletlen mintának tekinthető megfigyeléseink vannak. Minden egyes valódi megfigyelést tehát három szempontból használunk fel, tudniillik a napszakra, a napra és az évszakra vonatkozó becsléshez. Ebben az elrendezésben minden évszakban minden egyes napnak minden egyes napszakára vonatkozóan egy megfigyelést teszünk. Ily módon minden napszakra $28 (7 \times 4)$, minden napra $12 (4 \times 3)$ és minden évszakra $21 (7 \times 3)$ megfigyelést kapunk. Az így számított mintaátlag szórása az eredeti szórás egynegyed, illetve egyötöd része lesz.

A megfigyelések egyenletes eloszlásának másik lényeges következménye, hogy a minta – korlátozott mértékben ugyan, de – alkalmas arra is, hogy a három csoportosító szempont közül bármely kettőnek az együttes hatását is vizsgáljuk: hogyan változnak a létszámok, illetve az órabékek napok és napszakok, vagy napok és évszakok, vagy napszakok és évszakok között.

A mintavételi eljárás tehát $7 \times 4 \times 3 = 84$ méretű kísérleti elrendezés, cellánként egy megfigyeléssel, ahol a megfigyeléseket még egy kovariáns (az évszak hányadik heté-

F1. táblázat
Véletlen évszak-, napszak- és napkombináció

Napok	1. évszak			2. évszak			3. évszak			4. évszak		
	hajnal	reggel	délelőtt	hajnal	reggel	délelőtt	hajnal	reggel	délelőtt	hajnal	reggel	délelőtt
Hétfő	1	3	5	7	9	11	2	9	4	6	8	10
Kedd	6	8	10	2	12	4	7	3	11	1	3	5
Szerda	11	9	7	10	8	6	5	8	1	11	9	7
Csütörtök	13	4	2	5	3	1	10	8	6	13	4	2
Péntek	7	9	11	1	3	5	6	8	10	2	4	13
Szombat	6	4	2	10	8	13	5	3	1	11	9	7
Vásárnap	1	8	9	10	2	6	11	3	13	4	7	5

ben vagyunk) kíséri. A kovariáns hatásának kiszűrésére a kovariáns szerint egyenletesen (de nem véletlenszerűen) allokáljuk a megfigyeléseket. Ez a kovariáns egy negyedik, a vizsgálat számára érdektelen kísérleti szempontnak is tekinthető, amely be van ágyazva az évszak szempontba.

Az *F1. táblázat* szerinti elrendezésben minden évszak-, napszak- és napkombinációban van egy szám, amely azt mutatja, hogy az adott napra és napszakra az évszaknak hányadik hetében kell megfigyelést végezni. Tehát a táblázat bal felső sarkában álló 1-es azt jelenti, hogy a kezdő évszak 1. hetében, egy hétfő hajnali megfigyelést kell beütemezni, a 3. sor nyolcadik oszlopában álló 8-as pedig azt, hogy a 3. évszak 8. hetében írunk elő egy szerda reggeli megfigyelést.

Ha a megadott elrendezés szerinti megfigyelések közül valamelyik nem teljesíthető (akár mert nincs piac, akár mert a megfigyelő személy nem tud elmenni), akkor a következő héten kell – azonos napon és napszakban – a megfigyelést pótolni.¹¹ Ha a megfigyelések azt mutatják, hogy a hétnek egy bizonyos napján soha sincsen piac, akkor a megfelelő sort ki kell hagyni, amitől az elrendezés tulajdonságai nem változnak.

¹¹ Ez a 2005. évi felvételnél nem történt meg, a kiesett hideg januári nap nem lett pótolva.